

Олена Кульчицька керувалася принципом поєднання доцільності, граничної простоти і надійності конструкції, з естетичною вимовністю конкретної речі. Водночас її проектам, як і речам, втіленим у матеріал, притаманні елегантність, мовчазна статечність, органічне підпорядкування орнаменту формі, образу.

Це дуже гарно простежується на прикладі стола та двох крісел з реального інтер'єру її житла. В образному та конструкційному плані ці предмети вирішені дуже оригінально. Кожне крісло має доволі містке овальне сидіння, охоплене з трьох сторін невисокою, прямою спинкою – опертям. Її верхня частина – вигнутий по зовнішньому периметру сидіння прямокутний брусок, одночасно служить і підпорою для рук, а три дощаті ніжки з фігурними вирізами низу, є конструкційною основою цієї меблі. Вони з'єднані з верхньою гнutoю частиною опертя, виконують також функції його боковин. Стіл, біля якого вони стоять, має невелику стільницю восьмикутної форми, що також тримається на ніжках, уподібнених за формою до тих, що й у всіх крісел. Ця форма повторюється в опорах усіх інших зіставлень меблів. Якщо у них і є незначні зміни, то вони обумовлені іншим образом даної меблі. Таким, наприклад, є столик-тумбочка, в якому всі його конструкційні частини є в пропорційно зменшених формах уподібнені до вище згаданих. Меблі, призначені для сидіння, мали ніжки, зроблені за одним модулем. Він лежав і в основі форм билець ліжка, тумбочки тощо. В основі всього декору був найчастіше один орнаментальний мотив – коло. Він розміщувався переважно у верхніх частинах цих предметів.

Взагалі всі набори меблів, виготовлені за проектами О.Кульчицької до їдальні, вітальні та спальні, – це втілення раціональності, логіки конструкції, естетики, якостей та технології обробки матеріалу, відомих у народному меблярстві.

Пошуки нових форм, декору, матеріалів у меблярстві в кін. ХІХ – поч. ХХ ст., спроби черпати ідеї і зразки з давнього стильового, декоративно-ужиткового мистецтва, як і рівно ж із інтер'єру народного житла, не могли не привести до замкнутого кола, яке було розірване вже в епоху модерного мистецтва.

Статті

Володимир МОТОРНИЙ,
Алла ТАТАРЕНКО

ФУНКЦІОНУВАННЯ ФОЛЬКЛОРНИХ СЮЖЕТІВ У ПОВІСТІ-КАЗЦІ Ю.БРЕЗАНА “ЧОРНИЙ МЛИН”

Volodymyr MOTORNY, Alla TATARENKO. On
Functioning of Folklore Subjects in Fairy Novel “A
Black Mill” by Y. Brezan.

*...Той умілець Крабат
горю ж не піддався,
зрікся різних чарів
за чепіги взявся.*

*Засівав лани він,
зерна мрій крилаті,
щоб жита дозріли
й хліб запах у хаті...*

Ю.Брезан “Крабат”

Відомий серболужицький письменник Юрій Брезан (1916-2006) у своїй книзі “Лужицькі враження” (1972) писав про нелегку долю своєї батьківщини – Сербської Лужиці і її народу: “Гірський край – на півдні, Шпреєвальд на півночі, між ними острівко нашого життя, а це означає: приречені на вимирання поза історією. Тепер ми отримали право на життя в історії, ми беремо участь в її творенні, ми відчуваємо її рух. Краса батьківщини – глибока, справжня і досконала – тільки як частина вільного життя”¹. Ці слова письменника були не лише суттю і стрижнем його творчості, а й сенсом всього його життя. То ж природно – такі ідеали плекали і герої його книг, що особливо яскраво спостерігаємо в циклі творів про Крабата – легендарного героя лужицького фольклору, який в інтерпретації Ю.Брезана стає втіленням народних сподівань.

¹Цит. за Л.Гайнец. Серболужицкая литература // История литературы ГДР. – Москва, 1982. – С. 441.

Повість-казка “Чорний млин” (1968), на якій ми зосередили увагу, дає не лише багатий матеріал для всебічної характеристики головного персонажа, а й є органічним поєднанням фольклорних і літературних традицій у творчій спадщині Ю.Брезана.

Повість Ю.Брезана “Чорний млин” репрезентує такі популярні в європейській літературі ХХ ст. жанри, як повість-казка та повість притча. Цей твір тісно пов'язаний не лише з національними традиціями лужицького фольклору і літератури, а й з загальноєвропейським літературним розвитком, що дозволяє встановити типологічні паралелі брезанівського “Чорного млина” з подібними творами письменників України, Білорусі, Німеччини, Росії та інших країн, де, до речі, повість лужицького автора опублікована в перекладах.

Головним героєм “Чорного млина” Ю.Брезана, як вже було сказано, є Крабат – персонаж фольклорних легенд лужичан. Створений художньою уявою народу, цей образ став символом незламної боротьби лужицьких сербів за національну та соціальну свободу. Так склалося в лужицькій літературі, що саме фольклор дав життя багатьом популярним літературним образам – така історія й Крабата. Феномен цього персонажа вивчали фольклористи і літературознавці ще в ХІХ ст. Слід згадати хоча б студії та публікації лужицьких дослідників Ю.Пілька², П.Недо³, Р.Єнча⁴, Л.Гайнець⁵, Г.Жура⁶, Г.Краузе⁷, чеських вчених А.Фрінта⁸ та Й.Пата⁹, українських та російських літературознавців В.Лучука¹⁰, В.Моторного

та К.Трофимовича¹¹, О.Гугніна¹², А.Русакової¹³, А.Дранова¹⁴, Є.Кніпович¹⁵. Інтерес до цього персонажа залишився і донині (праці Д.Шольце, О.Лазор, В.Моторного та А.Татаренко¹⁶).

Досліджувалася ця проблема і в інших країнах. Як літературний герой Крабат “ожив” на сторінках творів К.Герлаха¹⁷, О.Пройслера¹⁸ (Німеччина), Г.Шерестата¹⁹ (Франція), Ю.Брезана²⁰, М.Новака-Нехорнського²¹, Ю.Коха²² (Лужиця) тощо. Деякі критики порівнюють Крабата з Фаустом або з Тілем Уленшпігелем (Ю.Пільк, А.Фрінта, Й.Пата), що свідчить як про художню привабливість цього образу, так і про його популярність.

Яке ж місце посідає Крабат у фольклорній ієрархії лужичан? На відміну від Водяника, Пшиполудниці, лютків, гномів та інших казкових істот, Крабат – персонаж, в якому переплелися риси характеру і життєвих історій реаль-

¹¹Моторний В., Трофимович К. Серболужицкая литература.– Львов, 1987; Моторний В., Трофимович К. Слово нової Лужиці // Дивна любов.– К., 1984.

¹²Гугнин А. Ю.Брезан в поисках глубинных источников жизни // Брезан Ю. Черная мельница.– Москва, 1985; Гугнин А. Введение в историю серболужицкой словесности и литературы от истоков и до наших дней.– Москва, 1997.

¹³Русакова А. Юрий Брезан // История литературы ГДР.– Москва, 1982.

¹⁴Дранов А. “Я всегда был оптимистом” // Брезан Ю. Избранное.– Москва, 1987.

¹⁵Книпович Е. Предисловие // Брезан Ю. Крабат или Преображение мира.– Москва, 1987.

¹⁶D.Scholze. Tendencje postmodernistyczne w literaturze luzyckiej. Juraja Brěyana powieści o Krabacie (1976, 1994, 1995) // Przegląd humanistyczny 1/, 1999.– С. 59-66; Лазор О. Світ міфу у повісті-казці Ю.Брезана “Чорний млин” // Питання сорабістики.– Львів, 2009.– С. 39-48; Моторний В., Татаренко А. Крабат: людина, легенда, літературний герой // Проблеми слов'янознавства.– Вип. 50.– Львів, 1999.– С. 125-131; Motornyj W., Tatarenko A. O typologicznych paralelach powieści Jurija Brězana “Czarny młyn” // W kręgu Krabata Sosnowieca, 1997.– S. 34-48.

¹⁷Gerlach K. Krabat oder die Zauberschule, 1925.

¹⁸Preussler O. Krabat.– Würzburg, 1971.

¹⁹Cherestat G. La vie mervéilleuse de Maitre Krabat, 1928. Bрезан J. Černý mlyn.– Budyšin, 1968.

²⁰Bрезан J. Černý mlyn.– Budyšin, 1968; Nowak-Njehorński M. Mister Krabat, dusny serbski kuzlar.– Budyšin, 1954.

²¹Nowak-Njehorński M. Mister Krabat, dušny serbski kuzlar.– Budyšin, 1954.

²²Koch J. Krabat w Barbukskej wyšinje // Serbske nowiny, 1995, 13.X.

²Pilk J. Serbski Faust.– Lužica, 1896.

³Nedo P. Bajkarjo, hercy a kantorky.– Budyšin, 1962.

⁴Jenč R. Stawizny serbskeho pismowstwa.– Budyšin, 1960.

⁵Гайнець Л. Серболужицкая литература // История литературы ГДР.– Москва, 1982; Гайнець Л. J.Брезан // Přinoški k stawiznam serbskeho pismowstwa let 1945-1990.– Budyšin, 1994.

⁶Žur H. Komuž muža pjero wodži.– Budyšin, 1963.

⁷Krause G. Die Adaption der Sorbischen. Krabat – Sage in der künstlerischen Literatur // Letopis, R.A. č. 25/2, с. 26/2.– Budyšin, 1978.

⁸Frinta A. Lužičti Srbové a jejich pisemnictvi.– Praha, 1955.

⁹Páta J. Lužické lidové prosaické skladby // Páta J. Lužické stati.– Praha, 1937.

¹⁰Лучук В. Мандрівка в Лужицю // Лучук В. Навстріч.– Львів, 1984.

ної особи та образу, створеного народною уявою про захисника і борця за свободу. Ці особливості були перенесені і на образ, втілений у художній літературі.

Крабат – реальна людина, котра стала водночас прототипом як фольклорного, так і літературного героя. Історичні джерела (хроніки та перекази) засвідчують, що в Саксонії у XVII ст. жив виходець з Хорватії (Кроатії – звідти й ім'я Крабат²³), офіцер Йован Шадович, який помер 1704 рр. і похований у Лужиці в Кулові²⁴. Саксонський курфюрст Август Сильний за заслуги під час війни з турками (є версія, що Шадович врятував життя курфюрсту під час облоги Відня) дарував йому невеликий маєток у Великих Зджарах. Священик з Кулова Ф.Кравц у 1878 р. у хроніці міста і околиць Кулова занотував, що “народний поголос називає того хорватського офіцера Крабатом і вважає його чародієм”²⁵. Деякі джерела стверджують, що Й.Шадович звільнив своїх кріпаків від панщини. І хоча цей факт не засвідчений в історичних документах, він увійшов у крабатівську легенду і у художню літературу²⁶.

Поступово реальна постать офіцера-хорвата обростала легендами, зливалася у народній уяві з героєм – народним захисником (на схожу трансформацію можна натрапити, наприклад, у південнослов'янському епосі – образ Королевича Марка або в українських легендах про опришків, Шугая тощо). Історична постать, таким чином, “розчинилася” у фольклорній традиції, народжуючи Крабата-легенду. А.Фрінта свідчить, що фаустівські легенди про Крабата походять з XVIII ст., але записані вони були лише у другій пол. XIX ст.

Матеріали, пов'язані з легендами навколо постаті Крабата, опублікував ще Ю.Пільк²⁷ у 90-их рр. XIX ст. Уперше літературну обробку цих переказів запропонував відомий лужицький літератор, фольклорист і художник М.Новак-

Нехорнський у книзі “Майстер Крабат” (“Mіster Krabat”)²⁸. У цьому творі найбільш повно представлені народні оповіді про чаклуна, який у кінці свого земного життя наказав викинути чарівну книгу (“курактор” або “корактор”), дійшовши висновку, що ніщо не може замінити людині знань і життєвого досвіду. На нашу думку, саме цей популярний у Лужиці твір, майстерно ілюстрований самим автором, став тим фундаментом, на який спиралась інші сучасні письменники, що зацікавилися цим сюжетом, особливо після того, як він був перекладений у 1955 р. Ю.Брезаном німецькою мовою²⁹.

У 1968 р. Ю.Брезан опублікував, як вже було згадано, повість-казку “Чорний млин”, яка була написана у традиційному жанрі, характерному для багатьох європейських літератур, – повісті-казки (притчі) з фантастичними елементами оповіді. Такі елементи можна спостерігати в творах Е.Т.А.Гофмана, О.Бальзака, Лесі Українки, А.Ірсека, Марка Вовчка, Я.Дрди, І.Ольбрахта та інших визначних представників світової літератури. До цього ряду, без сумніву, належить і книга Ю.Брезана. Водночас традиції серболужицької та німецької літератур не могли не залишити свій слід на творчій концепції “крабатівських” творів Ю.Брезана, оскільки художня практика лужицького письменника, за його власним визнанням, спиралася на традиції як рідної лужицької, так і німецької культури, на яких був вихований письменник³⁰. В образній системі повісті Крабат посідає центральне місце: він є носієм домінантної думки твору.

Інтерес до легенди про Крабата у Ю.Брезана виник давно. До “крабатівської теми” він йшов понад десяток років, і шлях цей пролягав через переклад книги М.Новака-Нехорнського, через повість “Чорний млин”, роман “Крабат, або Перетворення світу” (1976) і до останніх років, коли письменник опублікував другу частину роману “Крабат” (1994)³¹. Своїми “крабатівськи-

²³Frinta A. Lužičti Srbové a jejich písemnictví.– Praha, 1955.– S. 47.

²⁴Ibid.

²⁵Nedo P. Bajkarjo, hercy a kantorky.– Budyšin, 1962.– S. 135.

²⁶Nowak-Njehorňski M. Mister Krabat, dušny serbski kuzlar.– Budyšin, 1954.

²⁷Pilk J. Serbski Faust. Lužica, 1896.

²⁸Nowak-Njehorňski M. Mister Krabat, dušny serbski kuzlar.– Budyšin, 1954.

²⁹Scholze D. Stawizny serbskeho pismowstwa 1918-1945.– Budyšin, 1998.– S. 176-177.

³⁰Horwat J. Z Jugosłowjanskeje do Lužicy.– Budyšin, 1986.– S. 106.

³¹Janec R. Drohi a puće, pućiki a šćežki nadžije // Rozhlad,

ми” книгами Ю.Брезан продовжував традиційну тематику в лужицькій літературі, де значна частина творів була пов’язана з фольклором, в т. ч. з легендами про Крабата. Ця тематика знайшла своє місце і в поезії Ю.Брезана – у вірші “Крабат”, у котрому, як у краплі води, відбилася уся складність і в той же час простота образу Крабата. Український читач ознайомився з цим віршем у перекладі В.Лучука³². Отже, ця тема проходить через все творче життя серболужицького письменника. Повість “Чорний млин”, таким чином, є етапною в розвитку цієї теми у творчому доробку автора.

Ю.Брезан малює по-справжньому епічний образ народного героя. Його Крабат – не просто добрий герой казки, що звільняє мельничуків-підмайстрів від влади злого чаклуна, а живе втілення духовної сили лужицького народу. “Іноді казка правдивіша за фактично правдиву історію”, – записав у своїх афоризмах Ю.Брезан і як ілюстрацію до свого твердження створив “казкову” історію Крабата, казку, де людина сильніша за чари, а знання та народна єдність перемагають лиховісну волю чаклуна.

Книга Ю.Брезана – розповідь про Крабата як героя всіх часів, тобто це – історія ідеї. Такий задум підкреслюється використанням прийому кільцевого обрамлення твору: і на початку, і в кінці ми бачимо людину, що йде по землі, чи то хлопець, чи людина похилого віку – не розібрати. Мабуть, це Крабат, герой, про якого розповідає переказ: “Упав колись із неба камінь і розбився. З уламків постав Крабат і пішов на землю. Колись камінь знову злетить у небо, і Крабат у ньому. А тим часом Крабат буде людиною і вчинить, що належить людині”³³.

Герой повісті Ю.Брезана – звичайний юнак (і це неодноразово підкреслює автор). Відрізняє його від інших сільських хлопців лише внутрішній неспокій, бажання відкрити скриню знань, яку стереже вовк. Хто переможе вовка, тому відкриються всі таємниці: “Хто все знає, того не пече в грудях, ніби він носить там сонце” (с. 7). Зу-

стріч з незнайомцем зацікавлює юнака, адже гасло його “Хто знає, той може” таке близьке духові Крабата, хоча пізніше з’ясується, що знання може бути різним. Герой йде за мельником на його Чорний млин, де починається для нього учнівське життя у чаклуна. Хлопець опиняється у атмосфері двох світів: світу Покори і світу Влади. В першому живуть мельничуки, в другому – Мельник. Окремий світ становить Крабат, який зберігає внутрішню самостійність, на якого не розповсюджуються закони Чорного млина. Ось чому він хоче прочитати сім книг чаклунства, щоб побороти владу Мельника. На відміну від нього, мельничуки не прагнуть свободи. “Ми круки”, – говорять вони, коли Мельник перетворює їх на птахів. Лише Крабата “опановують людські думки” (с. 18). Серед загальної маси хлопців виділяється один – Марко – майбутній побратим Крабата, який наважився заперечити Мельникові. Однак навіть Марко не розуміє до кінця Крабата з його палким бажанням знати і вміти. Марко не хоче вчитись, гадаючи, що більшого може досягти силою або чаклунством. Небажання здобувати знання і знаннями боротися, вважає Ю.Брезан, є одною з основних причин поневолення особистості і народу в цілому. Одна з головних антитез повісті – протиставлення Знання і Чаклунства. В алегоричному творі лужицького письменника перемога належить Знанню, в якому зосереджена сила людини, а чаклунство – пусті балачки, стверджує автор, простежуючи еволюцію характеру свого героя. Біда таких, як Марко, в тому, що вони обирають легкий, але хибний шлях чарів, замість того, щоб вчитися. Справжнє знання йде від життя, від усвідомлення людиною свого місця на землі. Крабат спалює у вогнищі чарівну книгу, і вогонь знань звільняє його від пут злих чар. Іскри того вогню названа мати Крабата несе людям, піднімаючи їх на боротьбу з Мельником, в образі якого втілені сили Зла і Поневолення. Вогонь хатнього вогнища, в полум’ї якого згорає книга чаклунства, здавна символізує життя родини і держави в цілому. В повісті він стає виявом Божої волі. В книзі Ю.Брезана він набуває ще одного символічного нюансу – перетворюється на вогонь знань, що підтримують ненависть до гнобителів. Недаремно і сам Мельник у творі є розповсюджувачем цього вогню: підпаливши

1995.– № 5.– С. 81-184.

³² Лучук В. Пташине весілля.– К., 1989.– С. 10-11.

³³ Брезан Ю. Чорний млин.– К., 1976.– С. 95. Надалі використовуватиметься це видання. Сторінки вказиватимуться в тексті.

будинок Матері, він запалює цим вогнем сотні вогнищ, бо насильство породжує опір. Холодне знання Мельника, його чарівна паличка з засад “У людині вічно живе звір”, “Людина – піщинка під ураганом у пустелі”, “Покірний помирає у своєму ліжку, бунтар – на шибениці” виявляються безсилими проти вистражданого знання Крабата.

Сила людської самосвідомості – одна з головних проблем твору Ю.Брезана. Не менш значущою є для автора проблема Влади, така актуальна в літературі ХХ ст. Недаремно головна книга для Мельника – книга Влади. Вона відкриває Крабатові основний закон існування: страх є основою кожної жорстокої влади; без страху, без крові мельничуків не працює млин.

Крім філософського аспекту, повість Ю.Брезана має яскраво виражений національний та соціальний аспекти. Крабат не тільки борець проти мороку і гноблення, він насамперед лужицький серб. Тема Батьківщини реалізується в творі через образ Матері. З самого початку читач знає, що визволити наймитів з неволі може тільки Мати, а Крабат – сирота. Матір Марка стає названою матір'ю головного героя, і поступово цей образ набирає більш широкого патріотичного звучання, перетворюється на образ самої Лужиці, в якій розповсюджується вогонь повстання. Недаремно лужичани, що допомагають Крабатові, називають себе синами Матері. Єдність синів Матері руйнує владу Мельника, який марно намагається порізнити Крабата з його народом.

Головний герой “Чорного млина” якнайменше казкова істота і дуже малою мірою казковий персонаж. Це алегоричний образ народу, що віками боровся за право бути собою і мріяв про духовну незалежність. Показовим є фінал твору, де полем йдуть орачі, і кожний з них – Крабат. Берегти вірність своєму “Звідки” і не губити з поля зору свого “Куди” вчить книга Ю.Брезана, яка звернена в майбутнє і побудована на могутній основі народної творчості. Надзвичайно цікавою є символіка твору, що може бути предметом окремого дослідження. У “Чорному мліні”, наприклад, читач постійно зіштовхується з магічними числами “три”, “сім”, “дванадцять”. Цікаво відмітити, що число “три” у всіх народів вважається священним числом, оскільки має початок, сере-

дину та кінець³⁴ (тричі просить Мати віддати їй сина, тричі вимовляє Мельник заклинання і т. п.). Багато разів фігурує в повісті число “сім”, що з давніх давен було символом довершеності, а у християн вважається символом досконалості, оскільки є сумою “трьох” та “чотирьох” – числа божественного та числа земного. В повісті натрапляємо на сім книг за сімома замками, сім разів на сім годин перетворюється на вовка Мельник тощо. Але найбільш активно використовується автором число “дванадцять” – повне і ціле число, що вважається досконалою мірою, серединою між поняттями “багато” та “мало”. “Закон дванадцяти” панує на мліні: дванадцять мельничуків, дванадцять свиней, дванадцять сов тощо.

Символічним є і використання кольорів у повісті Ю.Брезана. Найчастіше з'являються чорний, білий та червоний. Чорний млин, Чорний Мельник, чорний струмок – цей колір, позбавлений світла, символ ночі, знищення, печалі вживається на означення темних сил, усього, проти чого бореться Крабат. Білий колір у лужичан є символом жалоби, у творі він виринає спорадично і дуже рідко залишається незмінним (спалахи вогню надають йому червоного відтінку). Червоний колір в повісті є антагоністом чорного. В давнину вірили, що він відстрашує демонів, цьому кольору сонця в німецьких народних звичаях приписується охоронне значення. Інтенсивний червоний колір означає вибух, дію, боротьбу. З такою функцією він фігурує й у Ю.Брезана. Цікавим є завдання проаналізувати тваринну символіку книги. Мельник з'являється у постаті вовка – хижака, в якого за найдавнішими віруваннями могли перетворюватись люди, стаючи вовкулаками. На круків перетворює Мельник своїх помічників, а круки давали здавна натхнення чарівникам та мудрецам, з їхнього голосу пророкували майбутнє. Мельник вириває очі у дванадцяти сов, які вважалися провісниками духів п'їтьми. Простежується у творі традиційна символіка персня – символу вічності, правого-лівого (Крабат подає Мельникові ліву руку – подати праву було б знаком внутрішньої згоди тощо). Все вищевказане дозволяє говорити про глибинний зв'язок твору

³⁴Forstner D. Świat symboliki chrześcijańskiej.– Warszawa, 1990.

Ю.Брезана з отим крабатівським “звідки”, яке є надзвичайно важливим для його народу.

Легенда про Крабата-Шадовича у книзі Ю.Брезана майже не простежується (крім епізоду про врятованого з полону короля та згадки про здобуті від нього помістя). З відомої легенди автор бере лише віру в чарівні можливості Крабата, адже сам народ перетворив воїна, звичайну людину на символ боротьби за справедливість.

Говорячи про “дозу” фольклору у своїй повісті, Ю.Брезан підкреслює, що з лужицької легенди він взяв лише образ Крабата для того, щоб його контури “наповнити тим, що ми називаємо життям”³⁵. Разом з цим, у “Чорному млині”, безперечно, широко використані елементи, мотиви і з народної творчості лужичан, і з реального життя, яким жили лужичани в минулому.

Структура повісті Ю.Брезана характерна тим, що в ній є вставні новели, які спираються на легенди про Крабата (розділи про війну з турками, визволення курфюрста з полону і т. ін.).

Ю.Брезан також переносить читача на багато століть назад, використовуючи сюжет, відомий у слов'янському фольклорі та літературах: образ підступного маркграфа Геро ми знаходимо, наприклад, у “Доньці Слави” Я.Коллара та “Сілезьких піснях” П.Безруча. У лужицького прозаїка органічний зв'язок Мельника і маркграфа – як однієї особи – подається через особливість, яка притаманна цим героям: їхнє відображення у чистій воді перетворюється на зловісний вовчий вищир.

Багато сюжетних ліній, які виринають перед читачем в повісті Ю.Брезана, побудовані на фольклорному матеріалі, що виходить за рамки “крабатівських” легенд, але є цікавим для типологічних зіставлень, оскільки вони є відомими не лише у народній творчості лужичан, а й в українців, білорусів, чехів та інших слов'ян. Для прикладу наведемо такі лужицькі казки, як “Братик та сестричка”, “Три бажання”, в яких фігурують мотиви, використані Ю.Брезаном: перевтілення героїв, що тікають від злих переслідувачів і перетворюються то на річку, то на поле, то на голуба, то на яйце і т. п. Разом з тим у повісті

Ю.Брезана казковий матеріал часто “акомпонує” зображенню реального життя лужичан.

Чимало паралельних фольклорних сюжетів можна знайти, наприклад, в українському фольклорі³⁶. Нагадаємо такі загальновідомі казки, як “Ох”, “Яйце-райце”, “Іван Голик та його брат”, “Змієва дочка”, “Про хлопця, який прочитав чарівну книжку”, в яких натрапляємо на мотиви чарівного перетворення героїв, навчання в школі у чаклуна, продажу-купівлі на ярмарку барана, коня, вола, які насправді є перевтіленими героями тощо. Всі ці сюжети знаходимо як у лужицькому фольклорі, так і у повістях М.Новака-Нехорнського, Ю.Брезана, а також німецького письменника О.Пройслера. Порівняльне вивчення тексту повістей дозволяє зробити і багато цікавих спостережень про долю фольклорних героїв і про долю жанру повісті-казки в літературі ХХ ст. Так, наприклад, зіставляючи окремі сюжетні фольклорні риси повістей Ю.Брезана (“Чорний млин”, 1968) та О.Пройслера (“Крабат. Легенди старого млина”, 1971, переклад якогось російською мовою вийшов у Києві 1993 р.) спостерігаємо, що О.Пройслер, як і Ю.Брезан, спирався у своєму творі на численні лужицькі фольклорні матеріали (легенди, перекази, анекдоти тощо) про Крабата і близьких до цього фольклорного героя персонажів (наприклад, про Пумхута-мельничука-підмайстра і доброго чаклуна та ін.). У повісті О.Пройслера, як і у Ю.Брезана, герої також стають на двобій Добра і Зла, уособленням яких виступають насамперед Крабат і Мельник. За жанром “Крабат” О.Пройслера – це, як і “Чорний млин” Ю.Брезана, повість-казка з усіма відповідними характеристиками: плином казкового часу, чудесами, що приходять на зміну одне одному, центральними образами лужицького хлопчика Крабата і Майстра (Мельника). Світ героїв О.Пройслера хоча й казковий, але позбавлений узагальнювальної алегоричності, яка властива твору Ю.Брезана. Читач подорожує разом з героями лужицькими теренами (автор дуже уважно ставиться до географії подій, подаючи назви міст і сіл, де з'являються герої, наприклад Вітіхенау – помістя Шадовича-

³⁵Русакова А. Юрий Брезан // История литературы ГДР.- Москва, 1982.- С. 464.

³⁶З живого джерела. Українські народні казки в записах, переказах, публікаціях українських письменників.- К., 1990; Семиліточка. Українські народні казки.- К., 1990.

Крабата тощо). Мельничуки О.Пройслера не є заляканою, безіменною масою, кожний з них має свої особливості. У фактичному плані повість О.Пройслера більш наближена до фольклорної лужицької оповіді, ніж твір Ю.Брезана, однак вона не має тієї національної та філософської проблематики, яка властива книзі Ю.Брезана. Крабат німецького письменника (хоч і лужицького серба за походженням) прагне свободи і щастя, надіється сам звільнитися з-під ярма Мельника і визволити інших підмайстрів. У цьому йому допомагає кохана Співунька, яка звільняє Крабата своєю любов'ю і кладе край владі чаклуна. Зіставляючи повісті Ю.Брезана і О.Пройслера, можна простежити як використовують фольклорні сюжети обидва автори. Роздумуючи над дозою фольклору у своїй повісті, Ю.Брезан підкреслює, що він з крабатівських легенд узяв лише образ Крабата, щоб його контури “наповнити тим, що ми називаємо життям”, широко використовуючи при цьому елементи і мотиви лужицького фольклору. Натомість О.Пройслер фольклорний фон “вмонтовує” так, що він у першу чергу підкреслює казковість, “чарівний” план твору.

У цілому можна стверджувати, що у повістях Ю.Брезана, М.Новака-Нехорнського і О.Пройслера головний герой – Крабат – борець за справедливість, людську гідність, доброзичливі стосунки між людьми. І в цьому основний пафос творів про Крабата – героя лужицьких фольклорних легенд, в цьому спорідненість творів письменників, що писали про нього. Разом з тим, слід підкреслити, що “лужицький Крабат” (Ю.Брезана та М.Новака-Нехорнського) – це ще й носій національних ідеалів серболужичан, тому саме у творах цих авторів Крабат став символом, що увібрав у себе все, що робить лужичанина лужичанином, що репрезентує національну історію і духовний світ лужицького народу.

У повісті Ю.Брезана образ Крабата несе основне ідейне навантаження. Як і його побратим по перу М.Новака-Нехорнський, Ю.Брезан вкладає гуманістичні ідеали в характер та поведінку свого героя, але разом з тим Крабат – ще й носій національних ідеалів сербів-лужичан. Так, Ю.Брезан якось сказав, що хотів би бути “вухами, очима і мовою самого життя”, це й привело його до “крабатівської” теми. “З часів великого

повстання лужичан у 1010 р., – пише Ю.Брезан, – у нас не було героїчної історії. Велика історія нашого народу складається з тисяч маленьких історій, розміром з життя лужичанина. Кращі риси героїв цих історій я і хотів втілити в образі Крабата, який би мав узагальнювальне значення”³⁷. Попередник Ю.Брезана у розробці “крабатівської” теми М.Новак-Нехорнський висловився у тому ж дусі: “Я хотів показати душу свого народу, і тоді я написав книгу “Майстер Крабат”. Адже Крабат – безстрашний, винахідливий, веселий, щедрий на витівки, простий і мудрий... і є нашою душею”³⁸. П.Недо³⁹, досліджуючи цей образ, відзначає, що народна фантазія, яка створила фольклорного Крабата і надала йому рис доброго чаклуна, одночасно і “підвищила” його на народного визволителя. Таке трактування і є основним стрижнем характеру літературного героя в творах лужичан – у М.Новака-Нехорнського і особливо у “Чорному млині” Ю.Брезана.

Багатогранний, динамічний образ Крабата привертає увагу художників та композиторів. Цікаві ілюстрації до літературних і фольклорних творів про цього героя створили лужицькі, українські, російські, чеські, білоруські митці – Ю.Северин, В.Славук, М.Новак-Нехорнський, Я.Галамкова, Г.Москвітін, Г.Саунов, Н.Кирилова та інші. На лібрето О.Пройслера композитор Ц.Бресген створив оперу “Крабат”, яка з успіхом пройшла на сцені лужицько-німецького театру у Будишині; Г.Вецліх написав пісню “Крабат”, а відомий лужицький композитор Д.Кобела симфонічну поему “Крабат”.

Образ Крабата є надзвичайно цікавим в літературному плані, оскільки дозволяє зробити висновки про спільне й особливе у розвитку народної творчості різних слов'янських народів, про типологічні зв'язки між слов'янськими та неслов'янськими культурами, про співвідношення історичної правди та художньої вигадки в образах популярних фольклорних героїв, що є одночасно протагоністами філософської притчі та алегоричної казки ХХ ст.

³⁷Цит. за: Дранов А. “Я всегда был оптимистом” // Брезан Ю. Избранное.– Москва, 1987.– С. 13.

³⁸Цит. за: Чешкова Л. Скрипач и водяной // Вокруг света.– 1987.– № 5.– С. 36.

³⁹Nedo P. Bajkarjo, hercy a kantorky.– Budyšin, 1962.